FLORA OG FAUNA

Udgivet af Naturhistorisk Forening for Jylland

Hedelærke

Tidsskriftet bringer originale artikler om udforskningen af Danmarks plante- og dyreliv, mindre meddelelser om biologiske emner samt anmeldelser af naturhistorisk litteratur

69. ÅRGANG · 1. HÆFTE · MARTS 1963
ÅRHUS

FLORA OG FAUNA

udgivet af

NATURHISTORISK FORENING FOR JYLLAND

med støtte af

undervisningsministeriet

Udkommer med 4 hæfter om året (marts, juni, september, december)

Tidsskriftet er medlemsblad for:

Naturhistorisk Forening for Jylland

Naturhistorisk Forening for Sjælland

Naturhistorisk Forening for Lolland-Falster

Naturhistorisk Forening for Fyn

Bornholms naturhistoriske Forening

Lepidopterologisk Forening

Indmeldelse i de pågældende foreninger kan ske til formændene.

Abonnement kan desuden tegnes i boghandelen eller ved henvendelse til ekspeditionen.

Bogladepris: kr. 20 pr. årgang.

Trykt i Clemenstrykkeriet, Århus.

Redaktion:

Edwin Nørgaard,
Skjærsøvej 5, Risskov.
Tlf. (061) 7 79 73.

Ekspedition:

Preben Jørgensen,
Hertzvej 44, Åbyhøj.
Tlf. (061) 5 82 84.
Postkonto nr. 68786.

Udsendt 15. 3. 1963.

Fra redaktionen:

Med hedelærken som forårsbebuder på omslaget udsendes dette første hæfte af årgang 1963 ved afslutningen – forhåbentlig da! – af en lang og streng vinter. Snavset sne fra sidste år ligger endnu uden for vinduerne. Frosten har isbundet de danske farvande og indsøer. Jorden er stenhård, så de overvintrende fugle har haft vanskeligt ved at klare sig. Glædeligvis har mange mennesker ydet en storartet indsats for at skaffe føde til de nødstedte fugle, og nu må foråret vel være på vej. Solen er netop brudt gennem frosttågen og har løsnet rimpudderet fra træernes mørke grene, og medens dette skrives, har et musvitpar i naboens have travlt med at undersøge det lodretstående jernrør, der benyttes til tørresnoren. I de senere år er der kommet adskillige kuld musvitunger til verden i dette rør.

Apropos forår og fugle, så drøftes spørgsmålet om, hvilke ydre faktorer der sætter æglægningen i gang om foråret hos ringduen, i en artikel inde i hæftet. De to forfattere drager særdeles interessante konklusioner af deres undersøgelser, og deres arbejde bør inspirere andre til i den kommende tid at gøre iagttagelser og indsamle oplysninger, der yderligere kan belyse det behandlede problem.

E. N.

Bøger, der ønskes anmeldt i *Flora og Fauna*, og manuskripter til artikler, der ønskes optaget i bladet, sendes til redaktionen.

Alle henvendelser vedrørende abonnement, bladets forsendelse, indbetaling af kontingent m. v. må rettes til ekspeditionen, hvortil også enhver adresseforandring bør meddeles snarest.

En undersøgelse over Hedelærken (*Lullula a. arborea* L.) i Ringkøbing amt

Af *C. M. Poulsen*
(Skovvangen 35, Silkeborg)

Hedelærken er i Danmark en spredt forekommende ynglefugl, hvoraf hovedparten sikkert findes i Jylland, men den kan næppe betegnes som almindelig noget sted. Fuglen har en vid udbredelse i Europa, men forekommer ikke i Skotland, Irland og de nordlige dele af Norge, Sverige og Finland.

Hedelærken er velkendt fra dansk litteratur, idet flere af vore store digtere, bl. a. H. C. Andersen, St. Blicher og Johs. V. Jensen har skildret den i poesi og prosa. Der er dog en mulighed for, at de to førstnævnte kan have forvekslet fuglen med sanglærke *(Alauda arvensis)*, som man noget hyppigere end hedelærken træffer på i de egentlige hedeegne. Fuglen kaldes i flere af vore nabolande for skov- eller trælærke, hvilket navn faktisk bedre passer med fuglens vaner: at opholde sig i eller starte sangen fra et fritstående træ. Theilmann (1823 p. 81) kalder den skovlærke og skriver: »Yngle i skovene i Sjælland. –«.

Hedelærken er antagelig indvandret her til landet i egeskovblandingstid, den sidste halvdel af borealtiden (Spärck, 1942 p. 18), men om dens virkelige udbredelse her i tidligere tid beretter den ornithologiske litteratur kun lidt.

I »Skandinaviens Fugle« (Collin 1877) står der: »er langt mindre hyppig end sanglærken, men forekommer dog ynglende hist og her ved vore skove og lunde, helst i mindre frugtbare, sandede egne, ved heder og golde bakker –«, og der nævnes Gjøddinggaard, Mindstrup, Thyrsbæk og Dronninglund Storskov.

Hedelærken er dog jævnlig nævnt i den nyere faglitteratur; mange af vore kendte navne inden for dansk ornithologi har hæftet sig ved deres iagttagelser af fuglen og giver ret detaillerede oplysninger i fornemmelse af, at netop denne lærkeart er noget for sig og fortjener opmærksomhed. Størstedelen af disse iagttagelser stammer fra fuglens optræden under trækket. Af ynglelokaliteter er for hele landet ikke opgivet flere, end jeg kan medtage dem her som baggrund for den nu foretagne undersøgelse. Ud over de af mig tidligere samlede oplysninger (»Flora og Fauna« 1938, p. 19 og »Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift« 1947, p. 254) udgør de i tiden fra 1884 til dato kun følgende:

Sjælland:

Tisvilde Hegn, Chr. Krüger, D.O.F.T. 1943, p. 248, og D.O.F.T. 1949, p. XVII.
Jægerspris, V. Holstein, D. O. F. T. 1954, p. 1.

Fyn:

Svanninge Bakker, O. Helms, D. O. F. T. 1924, p. 14.
Bederslev Dale, Agernæs, V. Holstein, D. O. F. T. 1926, p. 115.

Nordjylland:

Hadsund, Bettesø, S. Rasmussen, D. O. F. T. 1933, p. 58.
Linddalene, H. Ø. Christensen, D. O. F. T. 1953, p. XIX.

Midtjylland:

Hald, Stendalgaard plantage, I. D. Christensen, 1890.
Hald Vejrum til Løvskal, P. Skovgaard, D. F., bd. 1.
Havndal, P. Ommerbo, D. O. F. T. 1951, p. 45.
Feldborg plantage, A. Koefoed, D. O. F. T. 1925, p. 101.
Feldborg plantage, J. Chr. Harboe, D. O. F. T. 1938, p. 222.
Feldborg plantage, E. Torp Pedersen, D. O. F. T. 1954, p. XIX.
Herningegnen: Bærslund, Høgildgaard, Rind, Birkebæk, C. Overgaard, D. F., bd. IV, p. 144.
Velling skov, Arritskov, S. N. Schougaard, D. F., bd. I, p. 123.
Additnæs, H. Ø. Christensen, D. O. F. T. 1952, p. XVI.
Brande, J. Chr. Harboe, D. O. F. T. 1938, p. 222.
Egtved, A. Holm, D. O. F. T. 1937, p. 30.
Frederikshaab plantage, R. Munk, D. O. F. T. 1955, p. XVIII.
Henne, A. Holm Joensen, D. O. F. T. 1960, p. 176.

Sønderjylland:

Frøslev, Bommerlund, Stensbæk plantage, Frøslev polde, F. Salomonsen, D. O. F. T. 1930, p. 90. – O. Helms, D. O. F. T. 1932, p. 175. – B. Løppenthin, D. O. F. T. 1943, p. 200.

Som det vil ses af ovenstående, findes kun to lokaliteter – Feldborg og Herningegnen – fra Ringkøbing amt. I betragtning af, at det er landets største amt, et område på 4662 km^2, rig på magre, sandede lokaliteter, der må anses for velegnede ynglepladser, netop for denne fugl, kunne man få en mistanke om, at det måske har været iagttagere og ikke fugle, det hidtil har skortet på i denne landsdel. Det har derfor længe været mit ønske at forsøge kortlægning af dens talmæssige forekomst i dette amt, og da jeg i 1960 modtog økonomisk støtte fra »Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat«, som jeg hermed takker, har jeg i to yngleperioder, marts-juni 1961 og 62 gennemført den planlagte undersøgelse.

Ringkøbing amt begrænses mod vest og nord af Nordsøen og Limfjorden, mod øst af Karup å omtrent til dens udspring, i sydøst og syd sogneskel til Skanderborg, Vejle og Ribe amter. I midten af forrige århundrede var kun ca. 2 % af Jylland dækket af skov, medens 37 % var uopdyrket land, hovedsagelig hede, i 1960 er over 8 % dækket af skov. Denne tilvækst er hovedsagelig sket netop i de åbne og træfattige egne, hvor Det danske Hedeselskab i 1866 påbegyndte tilplantning af Vestjyllands øde og sandede hedestrækninger. Ringkøbing amt var dengang det mest skovløse amt i Danmark, men er nu blevet det skovrigeste med over 37.500 ha beplantning. Denne landsdel, der før var hærget af tørke og sandflugt, er nu skærmet med tusinder af små og store plantager. Livsbetingelserne for en række

Fig. 1. Typisk stade for Hedelærken. Gedhus plantage 1961.

fuglearter er dermed afgørende forandret. Samtidig med, at hedens og det åbne lands fugle, hjejle, urfugl, tinksmed m. fl., forsvandt eller blev fåtallige, er andre arter indvandret som ynglefugle her. Det ligger nær at antage, hedelærken har været med her, selv om endemorænerne og nogle af Vestjyllands bakkeøer nok har været krat eller træklædte og dermed har ydet fuglen muligheder i tidligere tid.

I foråret 1961 gennemgik jeg amtet, sogn for sogn. Fuglen kræver ret bestemte biotoper, mager, sandet, højtliggende jord, gerne plantageudkanter, skovbryn, dyrket jord med levende skelhegn, åbne plantninger eller brakmarker. Jeg »frasorterede« ved den lejlighed moser, engstrækninger o. lign., hvor man må antage, at den ikke yngler. Ligeledes har jeg måttet afstå fra at kontrollere fuglens tilstedeværelse i visse områder, henhørende under militæret.

Det kunne synes at være som at lede efter en nål i en høstak, når man i så mægtigt et område søger så lille og uanselig en fugl. Men ved at anvende finnen Merikallio's metode med, i første omgang, at gennemvandre et landskab og aflytte syngende ♂♂ – i stille morgen-

Fig. 2. Ynglelokalitet mellem Asp og Fovsing 1961.

timer hører man let en hedelærke i indtil 1 km afstand – fandt jeg ganske vist ikke det nøjagtige tal; de uparrede ♂♂ synger jo også. Det sikreste vil altid være redefund, æg eller unger, men de gamle fugle med redemateriale eller føde i næbbet må anses for fyldestgørende bevis. Ligeledes parvis urolige fugle, når man opholder sig et bestemt sted.

Under arbejdet har jeg modtaget oplysninger fra følgende, der af pladshensyn i oversigten anføres med nr.: Poul Bondesen, Århus (1), Axel M. Hemmingsen, Hellerup (2), Birger Jensen, Strødam (3), Carlo F. Jensen, Tarm (4), J. Peter Jensen, Mou (5), Børge Poulsen, Herning (6), L. Ragn-Jensen, Moselund (7), E. Torp Pedersen, Jelling (9). Hvor der ved sammenstillingen kan opstå tvivl, har jeg betegnet mig selv (8).

Rønbjerg. 1 + 1 langs udkanten af Estvadgård plantage s. f. Hvidemose. 1 over Stubbekloster pl. v. f. Tranum (8). Hjerl Hede 24/5 1951, hørt syngende (9).
Djeld hede, 1 par i nyplantning. 1 par v. pl. ø. f. Ryde kirke.
Borbjerg pl. 3 par langs sydlige udkant (8). Borbjerghus 23/6 1949, 1 par med unger (9).
Sevel pl. 1 over brakmark v. f. Haderup.
Ndr. Feldborg pl. (se indledn.). 5–6 par langs sydl. udkant, græsmark og nypl., flere syngende over selve pl., Over Feldborg pl. 3, muligvis 4 par på marker ud for sydlige halvdel af pl., 1 mellem Stavlund gdr. og Egelund.
Grove, 1 ved Gråsand pl. v. f. Grove kirke.
Hodsager, 2 i pl. 2 km ø. f. byen ved skrænt mod Lilleå.
Mejerup, 1 par i 1932, ikke genfunden. Holt pl. 1959 (9).
Varhede, 1 par ved Skjærk pl. Rotviglund pl. 1961 (8), 1960 og 62 (9).
Gedhus pl., den nordlige del militært område, 6–7 par langs vestgrænse fra Ilskov til Skaaphus mark.

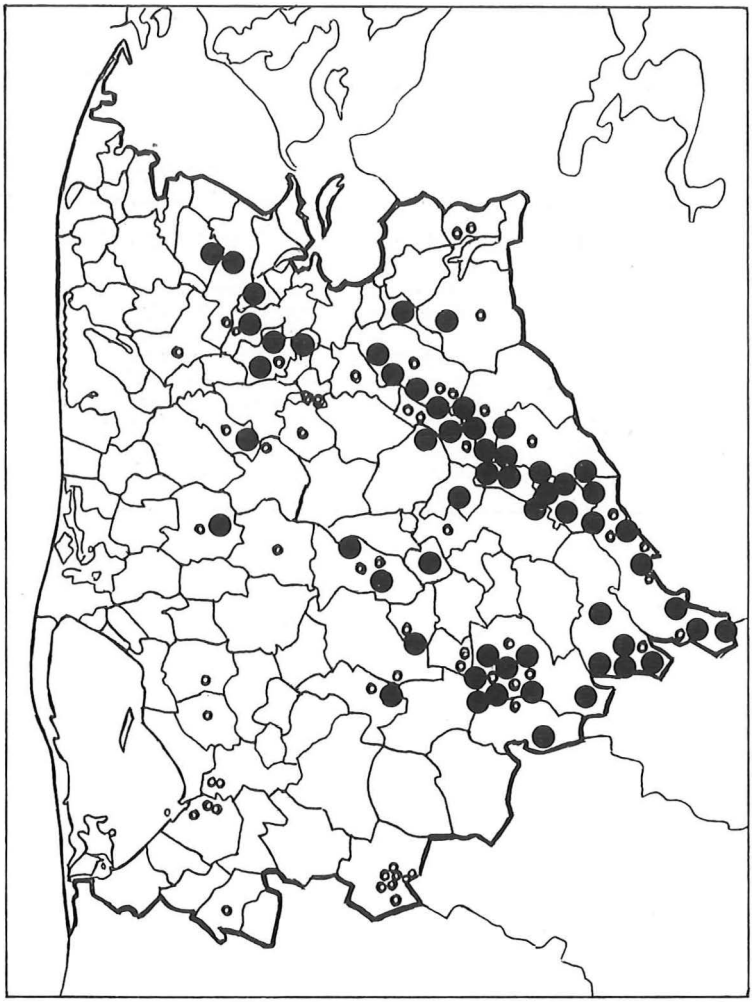

Fig. 3. Kort over Ringkøbing amt med sognegrænser. ○ syngende ♂♂, ● ynglepar. 1961–62.

Myremalm pl. 1 + 1 på sandmarker ud mod Hestlund hede.
Munklinde, 1 ca. 1 km v. f. byen. Lindbjerg, 2 i 1961, ingen i 1962. Søbjerg, 1 + 1 par (8).
Bording, 1 + 1 ø. f. Bording kirke. Julianhede, 5/4 1939 (4) 1 par med unger v. gdr. Fredriksværk. 1 par v. skrænt ned mod Karup å, syngende ♂♂ i juli (8).
Skelhøj pl. s. f. Ikast. Troldmose, 1 par 1934 (4) Gludsted pl. Isenvad, Isenbjerge, jævnlig hørt, flere par set (8). Samme lokaliteter 1934–35 og 39 (4), Isenvad 1950, enkelte (4).
Christianshede, flere par Paarup–Christianshede kirke og by (8). Samme lokalitet 1 + 1 + 1 1939 (4).

Nørlund pl. 2 + 1 på marker ind mod pl. nordlige udkant. Enkelte 1950 (4).
Vovlund, 1 par på sandet græsmark nær St. Langbjerg.
Fasterholt pl. 2 par på opgravet hedejord v. brunkulsleje.
Høgildgård pl. Mindst 7 par i plantagens nærmeste omegn (8). Kideris, Bærslundgård, Jyndevad årlig (6) Hjortsballehøje v. Studsgård, 2 + 1 29/4 1934 (4) Herning pl. 1 par. Birkebæk 1947 (6) Hesselvig Enggård 1 + 1 1948 (4). Nr. Vium, Bjørslev pl. 1 + 1 par 1961. Ikke genfunden 1962.
Vostrup, Styg pl. 1 8/5, 1940 (4) Søndergren pl. v. Hoven 5-6, Skjern 1, Skovsende pl. v. Sdr. Omme, 4/7 1948, flere syngende v. midnat (4) 1961, enkelte synger kl. 6 (4).
Tarm pl. 20/3 1940, 1 (4) Fuglen ikke på Borris hede 1955, 9.000 tdr. land militært område (F. Salomonsen, D. O. F. T., p. 245-57).
Lyne, Nørhede pl. 1 ♂ 1962, meget flygtig, næppe ynglef. (8).
Blåkilde pl. 3/4 1961 1+1 (4). Raasted kommunepl. 12/5 1951 (9).
Sdr. Lem, Løvstrup pl. 1961, men ikke 1962, Dejbjerg pl. i 1962. Nr. Omme, 1 over Omme bakker. Hover, 1 i Hjelm pl. v. Thorsted. 1 nær udkant af Hoverdal pl., 1 par 2 km n. f. Torsted kirke i Kronheden pl., Barde pl. 1 par, Tihøje pl. 1 + 1 par, Timring pl. 1 + 1. Sinding, 1 på kratbevokset høj ø. f. byen. Ørre, Vester Linå pl. 1 par på brandbælte. Simmelkjær, 1 par på græsmark mellem levende hegn v. vejen til Skaaphus (8). Ørregaard 11/7 1949 (9).
Nr. Vosborg hede, 1 + 1 par. Vind, 1 i Blåbjerg pl. 1961, men ikke 1962. 1 par v. Nøvling kirke (8). Røddinglund pl. 3/7 1950 (9).
Nr. Felding, ♂ hørt over pl. men ikke fundet. Holstebro 1 + 1 over sdr. pl. Sir, 1 par v. pl. ind mod sogneskel til Navr, 2 par i Mangehøje pl. og 1 v. udkant 1 km ø. f. Navr kirke (8). Sir, Lyngbjerg og Mangehøje pl., syngende 1949-50 (9).
Asp, 1 par 2 km s. f. Fovsing kirke, 1 par i græsmark mellem Asp og Fovsing kirker. 1 + 1 over pl. mellem Østerby og Birklid.
Møborg, 1 + 1, ca. 1 km s. ø. f. kirken på skråning mod Damhus å. Gudum, 2 par mellem Skodborg huse og Klosterheden pl.

Som det vil ses af ovenstående, har fuglen en tydelig nordøstlig udbredelse i amtet, idet man vest for en linie Struer–Holstebro–Videbæk kun træffer enkelte og stærkt spredte par. En vis upålidelighed gør sig gældende her, idet antallet uvist af hvilken grund kan skifte meget fra år til år. Enkelte steder ser man dog, at fuglen er yderst trofast mod den en gang valgte lokalitet. Således har et opstået sommerhusbyggeri ikke kunnet forjage den, og man har fundet dens rede i kanten af en græsplæne.

Hedelærken er væsensforskellig fra sanglærken. Denne synger gerne både under sin opflyvning fra jorden som under dalen. Hedelærken starter ikke sjældent fra et træ, bliver ikke »hængende« på ét sted under sangen, men bevæger sig ofte i ret vide kredse. Dens sangflugt er karakteriseret som vandrette cirkler – der angives kredse på 200 m, men jeg har ofte bemærket langt større udslag og ligeledes bemærket den holde sig over samme sted i mange minutter. Det sidste forekom særlig i strid blæst.

Sangen foregår ikke så sjældent fra betydelig højde, ikke mindst dens nattesang. Mine optegnelser over sangens længde i forhold til vejrliget tyder på, at den i lighed med sanglærken synger mere vedholdende i halvskyet vejr og i let regn, end i klart vejr og sol. I storm og stærk regn er den tavs. Endelig bør bemærkes, at fuglen synger mest i april og den første halvdel af maj. Derefter følger en periode,

Fig. 4. Redefund midt på opbrudt hede. Ilskov 1962.

hvor præstationerne er kortere, mere tilfældige, men i juli stiger sangen pány, uden dog at nå forårets højde.

Statsradiofonien har vist undersøgelsen interesse, og jeg takker her red. Chr. Krüger fra regionalprogrammet, som arrangerede en reportage fra en af de nye ynglelokaliteter (Ilskov sogn 29/5 1961). Udsendelsen gav kontakt med flere personer, som mente at have fuglen på deres marker; de havde før hørt dens sang, men kendte ikke fuglen. Et par enkelte af de angivne forekomster viste sig under besøg på stedet at være forveksling med skovpiberen (*Anthus trivialis* Lin.), hvis iørefaldende sang havde vakt interesse. Det kan nævnes, at skovpiberen må betragtes som en almindelig fugl overalt på egnede steder i Vestjylland.

Hedelærkens sparsomme forekomster i amtets vestlige del lader formode, at dens indvandring her er af nyere dato og endnu ikke afsluttet. Den har vist sig at være mest talrig langs udkanterne af de store, nu ret gamle plantageområder. Fuglen er måske ligefrem udflytter fra disse, og da tilplantningen i Ringkøbing amt endnu ikke er standset, må der i de nærmeste årtier være muligheder for hedelærken. Danmarks hedearealer udgør godt 93.000 ha, og deraf findes omkring de 60.000 ha i amtet (til sammenligning kan nævnes, at der i Århus amt kun findes 41 ha). I de sidste 10 år er der i Ringkøbing amt opdyrket ikke mindre end 20.250 ha, hvoraf en del dog var mose. En sådan ændring i landskabets karakter kan ikke undgå at påvirke dets fauna. Det er derfor af værdi på nuværende tidspunkt at klarlægge dens sammensætning, før de store forskydninger i fuglelivet finder sted.

Udover de fra Ringkøbing amt nævnte lokaliteter har jeg samlet følgende, ikke tidligere publicerede optegnelser, som bør nævnes for oversigtens skyld.

Vendsyssel. 1 syngende nær vejen sydøst f. Hammer bakker juli 1956 (3).
Himmerland. 4-5 par årligt i egnen omkring Mou (5). 1 nær Kovad, Roldskov (2).
Mols. Hørt og set hvert år siden 1942 ved Nedre Strandkjær (1).
Østlige Midtjylland. 1 + 1 syngende over lette jorder s. og ø. f. Dalgasplantage, Viborgegnen, i maj 1953. Flere par årligt omkring skoven v. Tjele Langsø (3). Kompedal plantage, årlig (7). Hampen sø 1934. Palsgård skov v. Thorup sø 1935. Velling Igelsø, Hjøllund st. Kalgård sø. Ejstrupholm. Vestermølle v. Rørbæk sø. Thorsø v. Virklund. Funderholme. Kongsø plantage, alle fra 1955. Svejbæk. Ry Sønderskov. Silkeborg Vesterskov, alle 1936. Hørbylunde. Hjasbæk v. Ry. Virklund, alle 1937-38 (4). Bredlund plantage. Vrads sande. Ansø mølle. Kragelund. Sejs. Silkeborg vestl. udkant. Løgager. Salten skov. Salten Langsø. Højborg v. Thorsø. Bryrup og Kathrinedal, årlig 1951–61 (8).
Sydøstlige Jylland. Randbøl. Syngende kl. 1 nat v. sydl. udkant af Fredrikshåb plantage. Kl. 7 morgen ved vejen til Egtved, kl. 8 v. Ligård plantage (2) 1937 (2). Randbøl hede juni 1961 (4). Sejrup plantage, maj 1940 (4). Frederikshaab pl., flere par årligt (9).
Sjælland. Tidsvilde Hegn: Frøbakke juni 1949, Stængehuset juli 1949. Nær Sandkroen maj 1950. Reinhardt van Hauens vej april, Hjortebjerg og Tidsvilde Lunde maj 1951. Gribskov, Nær Kagerup st. og Melby Overdrev maj 1951 (2).

Til slut takker jeg de forskellige enkeltpersoner, som så venlig har overladt mig deres gennem årene indsamlede materiale om hedelærken.

Anmeldelse

Naturens Verden 1962. (N. Blædel red.) 384 sider. Pris kr. 52,00 pr. årgang (12 hæfter). E. Munksgaards Forlag. København 1962.

For en naturhistoriker har årgang 1962 af »Naturens Verden« været den mest givtige i en årrække. Af bindets 384 sider handler ikke mindre end 290 om biologiske forhold, og med det større antal sider er der også kommet en større spredning af emnerne. Svagest er botanikken repræsenteret med kun to artikler. Stærkest står ornithologien, idet en tredjedel af de biologiske artikler handler om fugle. Dette er symptomatisk for den overvældende interesse, der i øjeblikket er for disse dyr. Men mon dog ikke en eller anden fugleven ærgrer sig over, at en af årgangens fugleartikler (og måske den allerbedste) simpelthen er identisk med et afsnit i »Nordens fugle i farver« fra samme forlag. En anden »skønhedsplet« må nævnes – især for bibliotekernes skyld. I registeret findes ingen henvisninger til den meget nyttige og interessante gennemgang af Nordens marinbiologiske stationer i august-hæftet. Det er desværre ikke muligt at nævne og anstille betragtninger over samtlige artikler på dette sted. De er selvfølgelig ikke alle af lige stor interesse, og de er heller ikke lige lødige. Men der er mange gode ting imellem, og de er alle smukt illustrerede, bl. a. med fint reproducerede farvebilleder. Skulle jeg til slut fremhæve en enkelt af artiklerne, som jeg selv har haft megen fornøjelse af, må det blive Annelise Jensens charmerende skildring af »Sami – en odderunge«. Den er ikke til at stå for. E. N.

Forekomsten af bændelorme-slægten *Archigetes* Leuckart 1869 (Cestoda: *Caryophyllidea*) i Danmark

C. R. Kennedy og *J. C. Chubb*
(Department of Zoology, The University of Liverpool, England)

Ved en undersøgelse, som fornylig er foretaget af nogle oligochaeter fra Esrom Sø – venligst udlånt til os af professor Kaj Berg – bemærkede vi nogle individer af *Archigetes*, en slægt som kun én gang tidligere er blevet fundet i Danmark (Berg et alia, 1948). Den af os fundne *Archigetes* blev observeret i et dyr af *Limnodrilus aurostriatus* Southern, 1909 (= *L. hoffmeisteri* Claparéde, 1862), som blev taget i Esrom Sø af Berg ved hans undersøgelse af denne (Berg 1938). På grund af dyrets alder og fordi det var ufarvet, er vi ikke fuldstændig sikre på artsbestemmelsen, men vi mener, at det drejer sig om *Archigetes sieboldi* Leuckart, 1869. Bestemmelsen blev foretaget efter nogle nyere beskrivelser af slægten (Janiszewska, 1954; Kulakowskaja, 1961). Parasitten blev lokaliseret i tubificidens genitalsegmenter og indeholdt æg i uterus (se fig. 1). I et andet dyr af *L. aurostriatus* fandt vi en juvenil cestode, men denne kunne end ikke bestemmes til slægt.

Archigetes er tidligere blevet fundet i Danmark i Susaa og i en dam nær Lyngby (Jylland) af Boisen-Bennike (Berg et al., 1948).

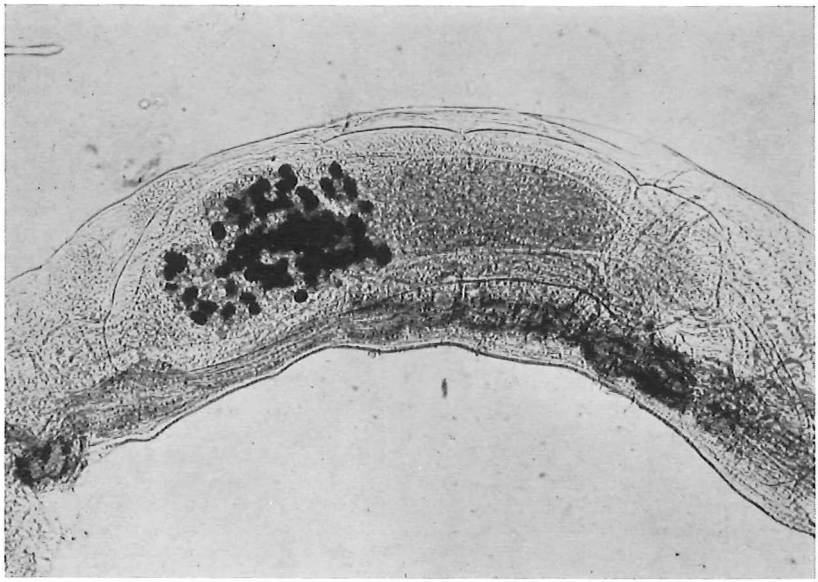

Fig. 1. *Archigetes* sp. i genitalsegmenterne hos *Limnodrilus aurostriatus*, ca. 50 × forstørrelse. Både vært og parasit er kønsmodne; man ser klart æggene i uterus hos parasitten. Dyrene er ufarvede og konserverede i kanadabalsam.

Dyrene fra Susaa bestemte han som *A. cryptobothrius*, og dyrene fra Lyngby som *A. sieboldi*. Ovennævnte fund er det første fra en dansk sø. Udbredelsen af slægten *Archigetes* er i det hele taget kun undersøgt i ringe grad, dog tror vi, den har en hyppig forekomst, men at den ofte bliver overset. Vi er nu i gang med at indsamle yderligere oplysninger om forekomsten af *Archigetes* og andre af oligochaeternes parasitiske cestoder. Vi ville sætte stor pris på korrespondance med andre, som finder et sådant materiale under deres ferskvandsbiologiske studier af beslægtede områder.

Vi vil gerne takke professor Kaj Berg for tilladelsen til at fotografere dyret samt for oversættelsen af denne meddelelse fra engelsk til dansk.

Litteratur

Berg, K., 1938: Studies on the bottom animals of Esrom lake. – K. danske vidensk. Selsk. Skr. 8, 1-225.

Berg, K., 1948: Biological studies on the River Susaa. – Folia limnol. scand. 4, 1-308.

Janiszewska, J., 1954: Caryophyllaeidae europejskie ze szczegolnym uwzglednieniem Polski. – Trav. Soc. Sci. Wroclaw B 66, 1-72.

Kulakowskaja, O. P., 1961: Materials on the fauna of Caryophyllaeidae (Cestoda, Pseudophyllidea) of the Soviet Union. – Mag. Parasit., Moscow 20, 339-355 (in Russian).

Anmeldelser

G. Steinbacher & A. Holm Joensen: Samlerens fuglebog. 270 sider. 48 farvetavler. Pris kr. 34,50. Samlerens Forlag. København 1962.

I bogens første halvdel gennemgås danske fugle ved huse, i haver og parker med kapitler om fuglehavens rette anlæg, fuglesang, redekasser, ynglefugle og fugle om efterår og vinter. De enkelte arters forhold beskrives ret udførligt. Anden halvdel behandler fremmede fugle i fangenskab med kapitler om indretning af fuglebure, volierer og fuglestuer efterfulgt af afsnit om de forskellige fugle, der holdes i fangenskab. Bogen er rigt illustreret, dels med 290 farvetegninger af de omtalte fugle samlet på 24 dobbelttavler, dels med tegninger i teksten. Med sine mange oplysninger og sit udførlige register er »Samlerens fuglebog« en værdifuld opslagsbog for den fugleinteresserede, der ikke har adgang til større og meget mere kostbare håndbøger. E. N.

D. Vogt & H. Wermuth: Samlerens akvarie- og terrariebog. 271 sider. 48 farvetavler. Pris kr. 34,50. Samlerens Forlag. København 1962.

Denne bog, der er oversat til dansk og bearbejdet af O. Wetterberg, er en decideret begyndervejledning, der grundigt og forståeligt behandler de problemer, man stilles overfor, når man vil anlægge et akvarium eller et terrarium. Først er der en række afsnit om indretning, om tekniske hjælpemidler og om dyrenes fodring og pasning. Dernæst gennemgås de dyr, der almindeligvis holdes i akvarier og terrarier. 280 tegninger af fisk og terrariedyr er afbildet på farvetavlerne, medens tekstillustrationer belyser arbejdsgang og tekniske finesser. Der afsluttes med en litteraturliste og to registre for henholdsvis akvarie- og terrarieafsnittet. E. N.

Om vegetationen på Hyllekrog

Af *E. Worsøe*
(Ullerslev pr. Aunede)

Den halvø, man nuomstunder kalder Hyllekrog, er en af havstrømme aflejret sandhalvø, der fra Lollands sydspids strækker sig godt 3 km mod Ø–SØ, hvorefter den krummer sig for at fortsætte yderligere ca. et par km mod Ø. Der siges udtrykkelig ca., fordi dens yderste del skifter både længde og position med vind og strøm. Sandaflejringerne fortsættes under vandet omtrent over til Gedser som grunden Rødsand. Dele af Rødsand ligger ofte tørre, og meget mere er tørt ved lavvande. Nogen fast østlig afgrænsning af Hyllekrog gives således ikke, men der findes en afgrænsning af det permanente plantedække.

Før inddæmningen af Sydlolland efter stormfloden i 1872 tog sin begyndelse, var Hyllekrog den yderste ø i den række af øer langs med Sydlollands kyst, hvorpå havdiget nu er bygget. Mellem Hyllekrog og den indenfor liggende ø Drummeholm var et strømgennemløb, der til tider lukkedes af stormen, sidste gang det skete var i 1951, og det er siden forblevet lukket, dog kan man stadig se, hvor det har været. Denne tillukning har haft til følge, at Drummeholm nu udgør roden af det, man i øjeblikket benævner Hyllekrog, men denne måde at benævne Hyllekrog på er altså ikke historisk korrekt.

Rent botanisk er der et skel ved det gamle strømgennembrud, idet den oprindelige ø Drummeholms flora er rigere end den oprindelige Hyllekrogs.

Hyllekrogs sydside består af en ret bred sandforstrand ud mod den vestlige Østersø, og vandet bliver hurtigt dybt her. Denne forstrand hæver sig i hele halvøens længde til en række højere og lavere klitter, de højeste hæver sig godt 5 m over havet ved daglig vande. Disse klitter optager næsten halvøens fulde bredde på de inderste 1,5 km, idet den her kun er ca. 150 m bred. 1,5 km ude breder halvøen sig ud og når et par steder op til 0,5 km bredde på en strækning af ca. 2 km. Her bliver den del, der er opfyldt af klitter, ca. 250 m bred, medens det resterende stykke ud til nordkysten er flad eng. 3,5 km ude antager tangen atter sin oprindelige bredde eller mindre, 50–100 m, og således ser den ud helt ud til spidsen. Dette yderste smalle stykke er hovedsagelig dækket af klitter, umiddelbart udenfor fyret dog af en stor sandslette. Her på det brede stykke ligger som halvøens eneste bebyggelse Hyllekrog fyr, der er opført 1904, og fra hvis top man kan se hele omegnen som et landkort. På et begrænset, hegnet område græsser en halv snes får med kronisk diarrhoe på grund af brandbægerforgiftning. Et par steder har man prøvet at lave vildtremiser ved plantning af *Rosa rugosa* og *Lycium halimifolium*. Omkring fyret er noget haveanlæg væsentligst med fyr og popler. Sydsiden af den oprindelige Drummeholm og de inderste

Fig. 1. Udsigt fra Nakken vestpå mod fyret.

100 m af selve Hyllekrog er langs forstranden befriet for bevoksning på grund af sandgravning. Derudover er alt uberørt af mennesker og husdyr. Der findes på Hyllekrog, så vidt jeg kan konstatere, ingen moræneaflejringer.

Drummeholms flora har været beskrevet sammen med områdets øvrige flora af Svend Andersen (Flora og Fauna 1944), hvorfor jeg ikke vil gå i detaljer med den, men kun gøre opmærksom på, at floraen også her er oprindelig og svarende til floraen på indersiden af nogle af de nu inddæmmede øer. Her er flere arter, der ikke findes på selve Hyllekrog, og arter, hvis hyppighed hurtigt aftager derude. Af særlig interesse kan nævnes *Senecio dunensis* (Klit Brandbæger), som både Svend Andersen og Alfred Hansen har fundet herude, henholdsvis i 1942 og 1957, men som andre, deriblandt jeg selv, forgæves har eftersøgt. Desuden findes her *Dianthus superbus* (Strand Nellike) og *Thalictrum flavum* (Gul Frøstjerne). Svend Andersen nævner endvidere *Thalictrum minus* (Liden Frøstjerne). Endelig findes her en masse *Artemisia absinthium* (Malurt), der optræder fuldstændig som spontan.

Den brede forstrand på sydsiden af Hyllekrog rummer ikke mange arter, og de, der er, står spredt. Tangaflejringen er minimal.

Cakile maritima (Strandræddike), som længere vestpå danner et sammenhængende bælte, optræder på Hyllekrog i mindre mængde, men i halvøens fulde længde; her findes *Salsola kali* (Sodaurt) spredt i ret store bevoksninger, desuden finder her en del *Honckenya peploides* (Strandarve) samt hist og her *Chenopodium album* (Hvidmelet Gåsefod) og *Suaeda maritima* (Strandgåsefod). Desuden findes noget *Atriplex litoralis* (Strand Melde), men nogen tæt sammenhængende bevoksning af meldearter forekommer ikke. Udefter på halvøen bliver forstranden bredere, og plantedækket forsvinder efterhånden helt, her er kun strandskaller, småsten og rav.

Fig. 2. Nakkens østlige ende med bevoksning af Østersø-Hjælme.

Forlader man forstranden og stiger op i klitterne ad den 1–2 m høje sandskråning, bliver plantedækket tættere, så tæt som det nu bliver i sandet; langs kanten af klitterne og på skråningen vokser som langs hele Lollands sydkyst et bælte af *Elytrigia juncea* (Sivbladet Kvik) og her indenfor flere steder *Elytrigia juncea x repens*. *Elytrigia juncea* går jævnt over i en bred bevoksning af *Ammophila arenaria* (Hjelme), *Ammophila baltica* (Østersø Hjelme) og *Elymus arenarius* (Marehalm). Der er ganske vist en tendens til, at Hjelmen vokser inderst, men det er typisk her, at disse arter i klitterne er blandet mellem hinanden. I dette umådelig tørre klitområde vokser forskellige arter blandet mellem hovedarterne: *Allium vineale* (Sand Løg), hist og her *Cardamine hirsuta* (Roset Springklap) i hele arealet ud til fyret. Uden for fyret har jeg ikke set den. Her ses også noget *Eryngium maritimum* (Mandstro) og enkelte kraftige *Crambe maritima* (Strandkål), men inden man når fyret, forsvinder de. *Festuca rubra* var. *arenaria* (Rød Svingel var.) findes i små bevoksninger langs klitområdets sydside. Spredt mellem Hjelme og Marehalm vokser overalt i rigelig mængde *Senecio vernalis* (Vår-Brandbæger) og *Solanum dulcamara* ssp. *maritima* (Bittersød Natskygge). Hybriden *Elymus arenarius x Elytrigia juncea,* som Alfred Hansen for 3 år siden fandt herude, genfandt jeg ca. 250 m uden for føromtalte sandgravningsområde, hvor den dækkede 3-4 m^2 på overgangen mellem forstranden og klitterne. Et par steder i klitterne nær roden af Hyllekrog vokser ligesom på Drummeholm lidt *Asparagus officinalis* (Asparges). En begrænset mængde *Silene viscosa* (Klæbrig Limurt) findes også her, men hyppigheden aftager meget hurtigt udad. Dog har jeg fundet et par eksemplarer halvvejs ud mod fyret. Herinde findes også en hel del *Polypodium vulgare* (Engelsød). På de højere dele af klitterne vokser spredte eksemplarer af *Rumex crispus* (Kruset Skræppe), *Ribes uva-crispa* (Stikkelsbær), *Rosa rugosa* (Rynket Rose) og *Sam-*

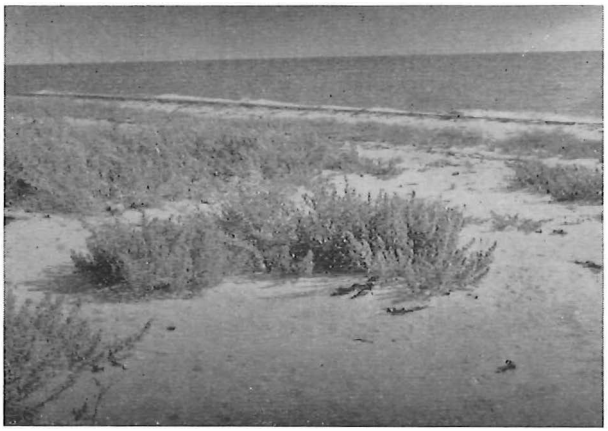

Fig. 3. Sydlige strandbred med bevoksning af Sodaurt.

bucus nigra (Alm. Hyld), men kun inden for fyret. Klitterne bliver i tørre somre så udtørrede, at Marehalm og Hjelme kun i ringe udstrækning går i blomst og over store arealer ligefrem visner. Der findes på Hyllekrog intet grundvand. Det, der trives bedst, er *Viola tricolor* (Stedmoder), formentlig den flerårige var. *maritima*. Denne vegetationstype optager det meste af området uden for fyret, hvor planterne trives bedre, men der er kun flg. arter: *Ammophila arenaria et baltica, Elytrigia repens, E. repens x juncea* og *E. juncea* samt *Viola tricolor* var. *maritima*. Når man kommer over på den nordlige side af klitterne, hvor disse flader sig ud mod strandengene på denne side af halvøen, bliver hovedarten *Carex arenaria* (Sand Star), der dominerer over store strækninger. Den afløses af eller går over i samfund af *Agrostis tenuis* (Almindelig Hvene), *Erodium* (Tranehals), *Geranium pusillum et molle* (Liden og Blød Storkenæb), *Hypochoeris radicata* (Alm. Kongepen), *Leontodon autumnalis* (Høst Borst), *Rumex acetosella* (Rødknæ), *Artemisia campestris* (Mark-Bynke), *Senecio silvaticus* (Skov-Brandbæger), *Senecio vulgaris* (Almindelig Brandbæger) og stadig *Senecio vernalis*. Pletvis ændres præget lidt, idet her vokser *Sedum telephium* (Skt. Hansurt), *Galium verum* (Gul Snerre), spredte *Taraxacum sp.* (Mælkebøtte), *Sedum acre* (Bidende Stenurt), *Lithospermum arvense* (Rynket Stenfrø), *Myosotis hispida* (Bakke-Forglemmigej) og *Valerianella locusta* (Tandfri Vårsalat) i store mængder. På overgangen til de fugtige områder mod nord vokser store mængder *Galeopsis tetrahit* (Alm. Hanekro). Nogle steder i den tørre klit har man med held plantet en del *Hippophaë rhamnoides* (Havtorn). I området uden for fyret findes en bevoksning af samme type, men med færre arter.

Hvor Hyllekrog breder sig ud til fladt område nord for klitterne, indtages hovedparten af arealet af et *Festuca ovina–Festuca rubra* samfund, der rummer følgende arter: *Avena elatior* (Draphavre),

Fig. 4. Voksested for hybriden Marehalm x Strandkvik.

Dryopteris spinulosa (Skarpfinnet Mangeløv), *Dactylis glomerata* (Hundegræs), *Festuca pratensis* (Eng-Svingel), *Galium mollugo* (Hvid Snerre), *Glechoma hederacea* (Korsknap), *Holcus lanatus* (Fløjlsgræs), *Linaria vulgaris* (Almindelig Torskemund), *Lolium perenne* (Almindelig Rajgræs), *Lathyrus pratensis* (Gul Fladbælg), *Melandrium album* (Aften-Pragtstjerne), *Myosotis versicolor* (Forskelligfarvet Forglemmigej), de to omtalte *Silene viscosa, Potentilla reptans* (Femfingerurt) og *P. anserina* (Gåse-Potentil), *Rhinanthus serotinus* (Stor Skjaller), *Stellaria graminea* (Græsbladet Fladstjerne) og *Vicia cracca* (Muse-Vikke). I dette område findes for tiden Hyllekrogs eneste sø med en randbevoksning af *Scirpus maritimus* (Strand-Kogleaks) og *Phragmites* (Tagrør) og intet andet.

Nordkysten fra halvøens grund og ud til dens yderste, smalle del består af sandblandet dynd med blød bund og tangaflejringer. Den yderste plantebræmme er dels et *Juncus gerardi* (Harril)-samfund og dels spredt bevokset med forskellige arter: *Aster tripolium* (Strand-Asters), *Agrostis stolonifera* (Kryb-Hvene), *Elytrigia repens* (Almindelig Kvik), hvilken på halvøens bredeste sted dækker et stort areal, hvor der findes en hel del *Inula britannica* (Soløje-Alant), der får det til at ligne en baltisk strandeng, men her er hverken *Scirpus maritimus* (Strand-Kogleaks) eller *Obione pedunculata* (Stilket Kilebæger). To steder her i nærheden findes mængder af *Calamagrostis epigeios* (Bjerg-Rørhvene). Desuden må nævnes *Artemisia absinthium* (Malurt), som kun findes på den inderste kilometer, men i mængde, *Lychnis flos-cuculi* (Trævlekrone), *Carex hirta* (Håret Star), *Cerastium glomeratum* (Opret Hønsetarm), *Armeria maritima* (Engelskgræs), *Chenopodium rubrum* (Rød Gåsefod), *Senecio viscosus* (Klæbrig Brandbæger) i én lille bevoksning, *Sonchus arvensis* (Ager-Svinemælk), *Campanula rotundifolia* (Liden Klokke), *Chenopodium album* (Hvidmelet Gåsefod), spredte bevoksninger af *Conium maculatum*

(Skarntyde), *Cirsium arvense* (Agertidsel), *Cirsium vulgare* (Horsetidsel) og *Lepidium latifolium* (Strand-Karse), dog ikke i større omfang.

På lange strækninger af nordkysten dannes en lille brink af engens tørveagtige bund, og her omkring træffes enkelte eksemplarer af *Limonium vulgare* (Tætblomstret Hindebæger), endvidere *Plantago maritima* (Strand-Vejbred) og *P. major* (Stor V.), *Poa trivialis* (Almindelig Rapgræs), *Spergularia salina et marginata* (Kødet og Vingefrøet Hindeknæ). Ude i dyndet vokser *Suaeda maritima* (Strandgåsefod) og *Salicornia europaea* (Salturt) samt *Cochlearia anglica et officinalis* (Læge- og Engelsk Kokleare). Kysten er bræmmet af Strand-Kogleaks, blandt hvilke vokser *Solanum dulcamara* (Bittersød Natskygge). *Triglochin maritimum* (Strand-Trehage) findes også blandt *Heleocharis uniglumis* (Enskællet Sumpstrå) og *Juncus conglomeratus* (Knop-Siv). På den yderste smalle del er halvøens nordkyst præget af *Matricaria maritima* (Strand-Kamille), som dog også vokser længere inde. Den er iblandet *Atriplex patula* (Svine-Melde) og lidt *Cochlearia officinalis* (Læge-Kokleare).

I området inden for fyret (grænsen skal ikke drages alt for skarpt) vokser, når man ser bort fra Drummeholm, i alt ca. 98 arter, mens der udenfor vokser ca. 25 arter, der alle også vokser længere inde. Det samlede artstal ligger altså lidt lavere end på Albuen – Hyllekrogs pendant på Vest-Lolland, se »Flora og Fauna« 1961 – og jeg antager, at det skyldes, at blæst med bølger og højvande i en helt anden grad vender op og ned på Hyllekrog, end tilfældet er på Albuen. Det er et ganske almindeligt fænomen, at fyret med nærmeste omgivelser er det eneste tørre punkt om vinteren, fortalte fyrmesteren. De yderste 2 km af Hyllekrog, Nakken, hvor artstallet er mindst, er under konstant omlejring. *Ammophila baltica,* der udgør mere end 90 % af plantedækket her, synes at være den vækst, der tåler foranderligheden bedst.

Jeg havde håbet at finde Månerude herude; biotoper, der må skønnes at kunne passe den, er tilsyneladende tilstede, men der er nok enten for tørt eller for vådt. *Hieracium umbellatum* (Smalbladet Høgeurt) findes ligesom på Albuen heller ikke her. Sommeren 1959 og forsommeren 1960, de to somre, hvor undersøgelsen hovedsagelig er foretaget, var meget nedbørsfattige, hvilket muligvis har bevirket, at nogle arter ikke er kommet til udvikling, men det vil først tiden vise.

Ydre faktorers betydning for yngletidspunkt, og iagttagelser over fourageringsrytme hos danske ringduer (*Columba p. palumbus* L. 1758)

Af *Axel Jensen* og *Niels Haarløv*
(Zoologisk Laboratorium, Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole)

With an English Summary

Materialet til det foreliggende arbejde er indsamlet af Ax. J. og stammer dels fra egnen omkring Råby og Segnhusskov på Stevns, dels fra Landbohøjskolens Have og fra udkanten af Århus. Tilsammen ligger de inden for årene 1955–1962, og de beskæftiger sig alene med danske ynglefugle.

Som titlen antyder, falder artiklen i to afsnit. I det første tilfælde fortsættes undersøgelserne, men da disse vel kan strække sig over en årrække, før de kan siges at være afsluttede, mener vi os berettigede til allerede nu at komme med en foreløbig beretning om vore resultater og synspunkter baseret på egne og andres erfaringer. Undersøgelsen over fourageringsrytme anser vi derimod for at være afsluttet.

Yngletid

Forår

Fra Stevns observeredes d. 12/2 1959 rede med æg, og tilsvarende iagttagelse gjordes d. 18/2 1955 i Landbohøjskolens Have. Ved gennemgangen af den danske ornitologiske litteratur er tidligst forefaldende yngleaktivitet noteret til d. 17/2 1943, da Holstein (1953: 238) fandt et redebyggende par i Nordskoven, Jægerspris. Rede med lige påbegyndt rugning af æg er blevet konstateret af Bro (1940: 200) i Hellerup d. 14/3 1940, mens Harboe (1939: 32) d. 17/3 1934 på Præstøegnen fandt rede med spåede æg.

Da æggenes alder i de to sidste tilfælde er bedst karakteriserede, vil vi især bruge disse to observationer til at undersøge, hvorledes forløbet af de maximale og minimale temperaturer, af daglængde samt af soltimer har været fra d. 15/1 til omkring observationsdagene i henholdsvis 1934 og 1940. Soltimer er målt med solskinsautografer (Cambell-Stoke typen). I brændviddes afstand fra en glaskugle samler dette apparat lyset på en imprægneret papirstrimmel, hvor antallet af gennembrændinger angiver mængden af soltimer. Solskinsautografer registrerer således lysintensiteter over et vist niveau, men uden angivelse af en øvre grænse.

De meteorologiske data er for daglængdens vedkommende hentet fra Skriv- og Rejsekalender, udgivet af Københavns Observatorium, mens de øvrige er taget fra de af Meteorologisk Institut publicerede Månedsoversigter. De refererer sig for 1940's vedkommende (fig. 2) til Kgs. Lyngby og er dermed dækkende for Hellerup. For

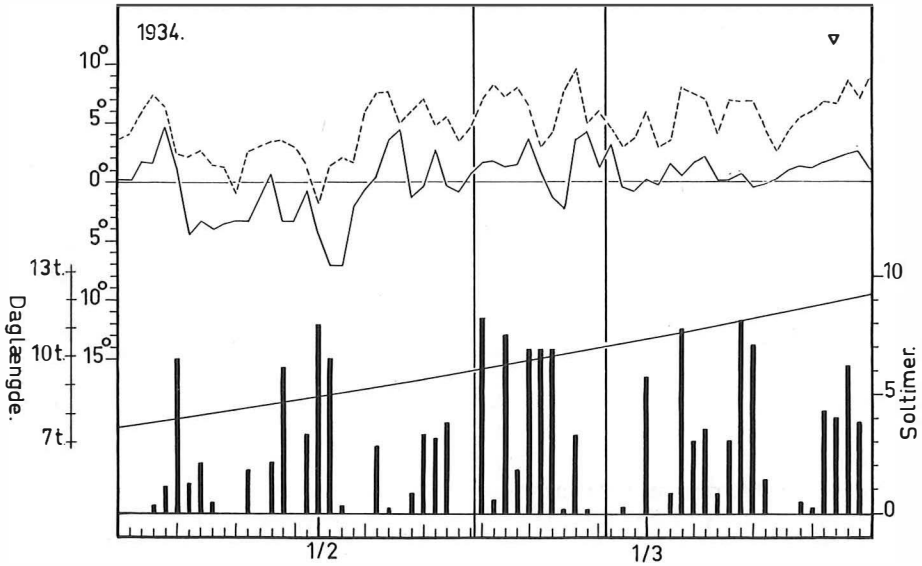

Fig. 1. Præstøegnen, 1934. Observationsdatoen (17/3, spåede æg) er angivet med en nedadvendt trekant, daglige maksimumstemperaturer med stiplet og minimumstemperaturer med sammenhængende linie. Daglængden er markeret ved skrålinien derunder og summen af daglige soltimer ved højden af de lodrette søjler.

Fig. 1. The neighbourhood of Præstø, South Zealand, 1934. Date of observation (17/3, eggs 17 days old) is marked with a triangle, daily maximum temperatures with a broken line, minimum temperatures with a continuous one, below which length of the day (»Daglængde«) is shown by the oblique line. From the horizontal line daily summations of sunshine hours (»Soltimer«) are given histogrammatically. The period of 10 days is limited by two vertical lines.

1934 (fig. 1) nødsages man til også at søge oplysningerne fra Lyngby, som den nærmest egnede station, hvad vi imidlertid mener os berettigede til, dels fordi der på strækningen Lyngby–Præstø ikke er nogen væsentlige terrænmæssige forskelle, dels fordi fugle som ringduer naturligvis vil strejfe en del omkring og dermed være udsat for påvirkninger af vejret karakteristisk for et større landområde.

Begge figurer tager deres udgangspunkt i d. 15. januar, fordi vi i modsætning til almindelig publiceret viden (Salomonsen 1953: 150) har erfaret, hvorledes duerne på Stevns allerede til den dato kunne være vendt tilbage fra vinteropholdsstedet.

I øvrigt er det sandsynligt, at duerne efter tilbagekomsten allerede befinder sig i accelerationsfasen (Marshall 1961: 315), d. v. s., at de under indflydelse af gunstige ydre påvirkninger kan udvikle deres kønsorganer til modenhed. I den forbindelse er det rimeligt at lægge særlig vægt på de påvirkninger, der falder i dagene umiddelbart foran selve æglægningen. Ifølge Murton (1958: 165) lægges æggene

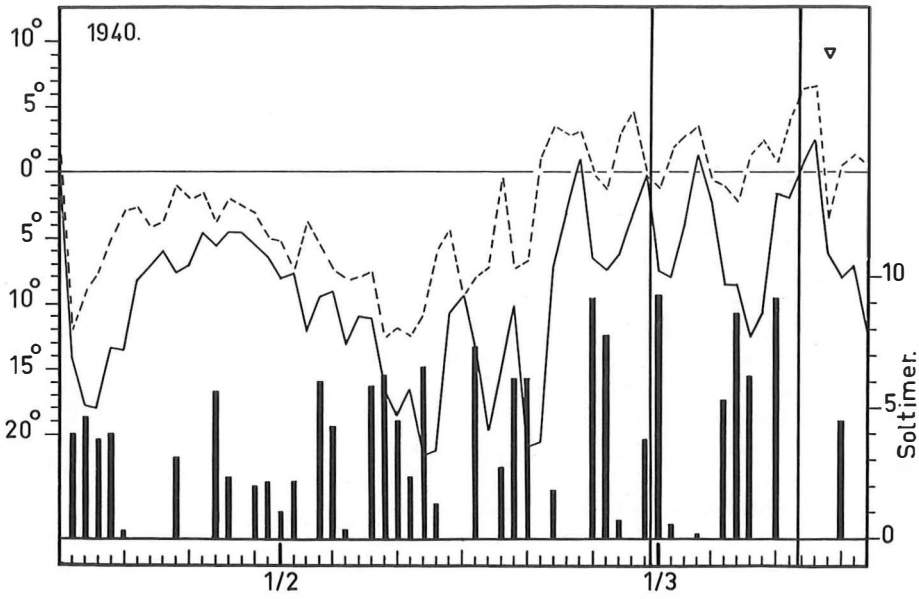

Fig. 2. Hellerup, 1940 (14/3, nylagte æg). Se i øvrigt fig. 1.
Fig. 2. Hellerup. Zealand near Copenhagen, 1940 (14/3, new-laid eggs). For explanation see fig. 1.

almindeligvis i løbet af tre dage. Vi har derfor vilkårligt valgt de foran disse liggende 10 dage som det tidsrum, hvori de udslaggivende påvirkninger, med æglægning som resultat, især skal søges. Om der her indenfor er tale om påvirkninger fra enkelte dage, eller om de kan summere sig op i løbet af flere, tillader vort materiale os ikke at afgøre, selv om det sidste nok er det sandsynligste ud fra en elementær fysiologisk betragtning. På fig. 1 og 2 er dette 10 dages interval afgrænset med to gennemgående og lodrette linier. Da der for fig. 1's vedkommende var tale om spraede æg, må denne 10 dages periode være afsluttet 20 dage forud for observationsdagen (17 dage til rugetid + 3 dage til æglægning). I fig. 2 var æggene nylagte, og forskydningen omfatter derfor i det tilfælde kun tre dage.

Betragter man nu lidt nærmere fig. 1 og 2, ser man rent umiddelbart, hvorledes de to 10 dages perioder er noget forskudt i forhold til hinanden, og dette i forbindelse med den jævne stigning af daglængden tyder stærkt i retning af, at daglængden som sådan ikke kan tilskrives nogen direkte indflydelse på, hvornår ynglevirksomheden begynder.

Maximumstemperaturerne viser naturligvis ret svingende værdier fra dag til dag, men betragter man forløbet i de to 10 dages perioder og sammenholder dette med temperaturgangen i de nærmest fore-

gående tidsrum, ligger 10 dages periodernes maximumstemperaturer på linie med disse for både 1934 og 1940.

Minimumstemperaturerne viser, hvorledes stimulering til og gennemførelse af rugning vel kan foregå, selv om temperaturerne gennem flere døgn viser negative værdier med udsving i et enkelt døgn helt ned til ÷ 12° C (17/3 1940).

I 1955, da rugende fugle som nævnt blev observeret d. 18/2 i Landbohøjskolens Have, svingede minimumstemperaturerne (målt i selve haven) under en del af rugetiden mellem ÷ 5°–÷ 10° C, samtidig med at maximumstemperaturerne sammesteds lå lidt under 0° C.

Den daglige summation af soltimer er i fig. 1 og 2 gengivet ved lodrette søjler. Det er da ganske interessant at se, hvorledes 10 dages perioderne i begge tilfældene omfatter dage med forholdsvis mange soltimer, d. v. s., at der her indenfor har været relativt meget solskin set i forhold til den tid, der er gået forud herfor indtil den 15/1. I ingen vilkårligt lagt 10 dages periode beliggende tidligere end de på fig. 1 og 2 markerede, vil man således kunne nå op på tilsvarende høje værdier af samlede antal soltimer.

I 1934 (fig. 1) rummede 10 dages perioden i alt 42 soltimer med en enkelt dag på tilsammen 8 timer. I 1940 (fig. 2) lå tilsvarende periodens samlede antal på 39 soltimer med to dage, der hver havde lidt over 9 soltimer.

Adderer man tilsvarende soltimeantallet i 10 dages perioden forud for Holstein's observation af 17/2 1943, får man ganske vist kun 27 timer i alt; men dels var i dette tilfælde redebygning endnu ikke gjort færdig, dels betegnede de 27 timer en kraftig stigning i forhold til det nærmest foranliggende 10 dages interval, der i alt kun rummede 5 soltimer.

På Stevns (12/2 1959) viste det sig, at selve rugningen udmærket godt kunne foregå i en periode, hvor soltimeantallet hver dag var lig med nul, med den tilføjelse, at der i et foregående tidsrum havde været en sammenhængende solskinsperiode med flere dage, der hver havde indtil 8 soltimer (24/1–3/2 1959).

I 1962 noteredes ved Århus tidligste yngledato til d. 6. marts, da der fandtes rede med i det højeste 5 dage gamle æg. 10 dages perioden må derfor have ligget i et eller andet tidsrum fra ca. d. 15/2 og fremefter, hvilket netop omfatter årets første og mere sammenhængende solskinsperiode (17/2–24/2, med et gennemsnit på omkring 5 soltimer pr. dag ifølge Højbjerg meteorologisk station). Under hele æglægningsperioden lå minimumstemperaturerne under frysepunktet med et enkelt døgnminimum på ÷ 8°4 C (max.: ÷ 1°2 C).

Blandt de angivelser, der findes i den danske ornitologiske litteratur vedrørende iagttagen ynglevirksomhed i april måned vil kun følgende af Wittrup Jensen (1937: 10) blive nævnt. Hans observation stammer fra et 70 ha stort areal ved Vormark, Sydfyn, hvor rede med æg blev fundet d. 2/4 1926. På denne baggrund kan der ikke markeres en 10 dages periode, fordi æggene – for at tage yderpunkterne –

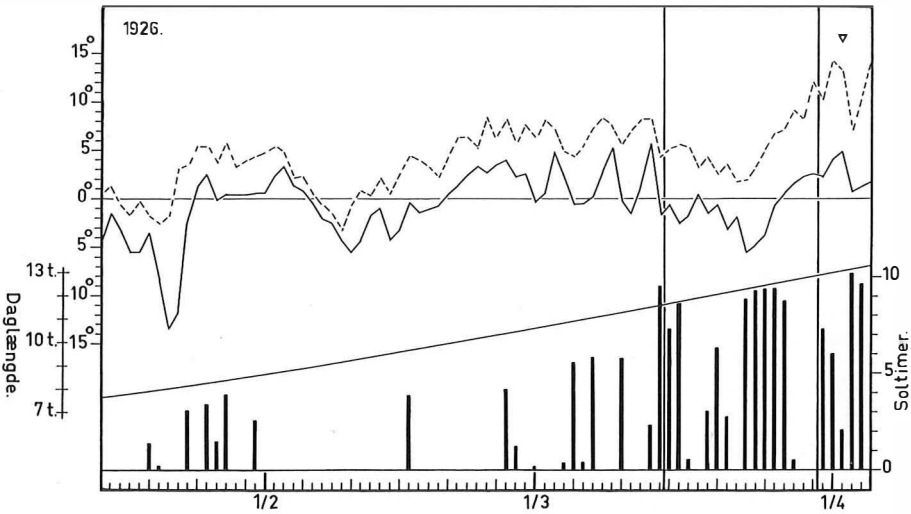

Fig. 3. Vormark, Sydfyn, 1926 (2/4, æg i rede sandsynligvis ikke over fem dage gamle). 10 dages perioden ligger indenfor de to lodrette linier. Se i øvrigt fig. 1.
Fig. 3. Vormark, South Funen, 1926 (2/4, eggs probably less than five days old). The period of 10 days is within the two vertical lines. For further explanation see fig. 1.

kan være nylagte, eller de kan være 17 dage gamle, men da terrænet dagligt blev gennemsøgt, anslår vi skønsmæssigt deres alder til ikke at overstige 5 dage. 10 dages perioden må derfor ligge et eller andet sted indenfor de to lodrette linier på fig. 3.

De meteorologiske data, der er gengivet på fig. 3, er hentet fra stationerne Årslev (soltimer) og Hundstrup (temperatur), begge beliggende i Sydfyn og dermed naturligt dækkende egnen omkring Vormark.

Det, der særlig karakteriserede tiden fra d. 15/1–2/4 1926, var den solfattige februar måned efterfulgt af en solfyldt periode fra omkring d. 15/3.

Resultaterne fra denne observation synes at kunne supplere de tidligere nævnte iagttagelser.

Det forholdsvis sene æglægningstidspunkt bekræfter atter, at daglængden som sådan ikke synes at spille nogen rolle for yngletidens igangsætten.

Temperaturerne var i den markerede periode (15/3–30/3 1926) i den første halvdel dalende, men steg senere uden dog at nå højere end temperaturniveauet i slutningen af februar og begyndelsen af marts måned.

Soltimetallet lå i næsten alle periodens dage meget højt og med så mange soltimer pr. dag, at man ikke kunne lægge nogen 10 dages periode i den, uden at den i sit samlede soltimeantal havde over 40

timer, hvad der jo meget markant adskiller dette tidsrum fra både begyndelsen af marts og hele februar–januar.

I endnu højere grad end for fig. 1 og 2 viser således fig. 3, at 10 dages perioden – som jo forudsættes at ligge inden for rammerne af 15/3–30/3 – kan karakteriseres hverken ved daglængde eller temperatur, men derimod ved antal af soltimer.

Efterår

Det seneste tidspunkt på Stevns for fund af rede med æg var d. 23/9 1961 (Ax. J.). Samme rede indeholdt d. 1/10 c. 4 dage gamle unger, d. 15/10 var reden tom, men at dømme efter den i reden ophobede ekskrementdynge havde ungerne opholdt sig gennem længere tid i den. På samme terræn blev d. 29/10 skudt en ung fugl, som i udseende svarede til det fem uger gamle individ, som Heilmann og Manniche (1939: 271) afbilder.

Fra dansk litteratur er oplysninger om sene yngletidspunkter meget sparsomme og synes kun at omfatte Wittrup Jensen (1937: 10), der i Sydfyn fandt rede med rugende fugl på to æg d. 17/9 1926 og nyklækkede æg d. 10/9 1927, samt Skovgaard (1931: 143) der iagttog knap flyvefærdige unger i Vrøgum Plantage d. 5/10 1931.

At sætte disse data i forbindelse med de til denne årstid herskende temperatur- og lysforhold på samme måde som gjort for de tidlige yngledata synes der ingen særlig grund til at gøre, fordi engelske undersøgelser (Murton 1958: 162) peger i retning af, at der i en bestand af ringduer i løbet af september–oktober sker en gradvis overgang fra yngleperiodens kulminationsfase til den følgende regenerationsfase (Marshall 1961: 310-316), i hvilken kønsorganerne – og de kønshormonproducerende organer – jo er i en slags hvileperiode uden mulighed for at kunne påvirkes udefra.

Det skal kun nævnes, at man eventuelt kunne tænke sig denne udvikling fremmet ved, at eftersommerens og efterårets lys i sin spektrale sammensætning viser et underskud i den røde del af spektret som følge af atmosfærens relativt større indhold af vanddamp og støv på denne årstid (venligst meddelt os af statsmeteorolog I. Sestoft og lektor K. Höeg-Schmidt). Ifølge Benoit (1950: 464) er det nemlig netop denne del af spektret – der nu altså er i underskud – som har den forholdsvis kraftigst stimulerende virkning på fuglens produktion af overordnede kønshormoner og dermed af kønsorganernes vækst og modning.

Et så lille materiale som det foreliggende kan naturligvis ikke gøre krav på at kunne sige noget endeligt om yngletidens afhængighed af ydre faktorer hos ringduen i Danmark. Det kan blot bruges til en demonstration af, hvordan det i visse konkrete situationer faktisk er forløbet.

Det syntes da, at daglængden ikke kunne medregnes som en direkte indvirkende faktor.

Temperaturgang og soltimeantal vil naturligvis ofte have et parallelt forløb, men fig. 1-3 viser dog, at dette ingenlunde altid vil være tilfældet.

De meget lave temperaturer, som blev noteret både før og efter æglægning, tydede på at selv, hvad vi forstår ved »strenge vintre«, rent temperaturmæssigt ikke vil kunne blokere ynglevirksomheden hos ringduerne. Dermed være dog ikke sagt, at lave temperaturer er uden indflydelse på en heldig gennemførelse af ungeudviklingen. Iagttagelser (Ax. J.) har nemlig vist, hvorledes ringduen – ligesom tamduen (Heinroth 1948: 184) – kun dækker ungerne i den første uge efter klækningen for derefter at lade dem ligge ubeskyttede i reden uanset, hvor lave – evt. fatale – temperaturer der sidenhen indtræder.

Om relativt høje, eller blot stigende, temperaturer direkte virker accelererende på ynglevirksomheden, var der intet i vort materiale, der tydede på, uden at det dog derfor skal afvises.

Derimod pegede meget i retning af, at mængden af det modtagne lys spillede en væsentlig rolle som stimulus for yngleaktivitet, samt at man i den forbindelse også burde være opmærksom på lysets spektrale sammensætning og specielt med henblik på den langbølgede (røde) del af det synlige spektrum. Udtrykt som gennemsnitstal viste vort materiale, at 3–4 soltimer pr. dag igennem en halv snes dage var tilstrækkelig til at udløse yngleaktivitet, forudsat naturligvis at andre nødvendige faktorer samtidig var optimalt tilstede (om gennemsnitsværdier så er den biologisk dækkende udtryksmåde, tillader vort materiale os imidlertid ikke at afgøre).

En mere dybtgående diskussion og litteraturgennemgang af disse forhold må imidlertid opsættes til, man har et detailleret kendskab til, dels hvor ringduerne befinder sig i ugerne før rugningens påbegyndelse, dels hvorledes de implicerede organer i ringduen reagerer på forskellige, graduerede former for ydre påvirkninger (temperatur, lys o. s. v.) eventuelt suppleret med hormonindsprøjtninger og iagttagelse af fuglenes reaktion herpå.

Fourageringsrytme

Observationer og indsamling af materiale til belysning af en eventuel forskelligt udviklet fourageringsrytme hos ♂♂ og ♀♀, mens de har unger eller æg, er foretaget i august–september på den lokale bestand af ringduer i Stevns-området, og efter jagttidens begyndelse (1/8–31/12).

Det viste sig da, at de voksne ikke forlod reden jævnt hen igennem døgnet, men at de på de omliggende marker i hovedsagen optrådte i to perioder dækkende tidsrummene fra c. solopgang – c. 7,30 samt fra c. 16,30 – c. solnedgang. I det følgende vil disse to tidsrum blive benævnt henholdsvis: morgentræk og aftentræk. Kønsfordelingen i disse to trækbølger fremgår af omstående skema, baseret på skudte og undersøgte individer.

Dato (Date)	Morgentræk (Sunrise to about 7,30)		Aftentræk (About 16,30 to sunset)	
	♂♂	♀♀	♂♂	♀♀
1959				
14/8	–	–	0	3
1960				
1/8	8	3	–	–
4/8	–	–	3	6
17/8	–	–	2	6
20/8	–	–	1	3
1/9	3	1	–	–
1961				
1/8	5	1	0	3
5/8	–	–	1	1
13/8	8	3	–	–
19/8	1	0	–	–
26/8	–	–	1	3
2/9	2	1	–	–
1962				
1/8	4	1	2	3
	31 ♂♂	10 ♀♀	10 ♂♂	28 ♀♀

For 1959, 1961 og 1962 refererer tallene i skemaet sig til samtlige skudte individer. Det samme gælder for 1960, med undtagelse af 1/8, da der i alt blev skudt 37 fugle, hvoraf 11 blev udvalgt tilfældigt. Af rent jagtmæssige grunde blev der – på nær 1/8 1961 og 1962 – kun skudt enten formiddag eller eftermiddag. Observationer blev derimod foretaget hele dagen igennem. Alle de i skemaet opstillede individer var ynglende fugle, hvad både kønsorganers og kros tilstand viste.

For en samlet betragtning over resultatet er det iøjnefaldende, at man om formiddagen under morgentrækket må regne med, at c. 75 % af de fouragerende individer er ♂♂, mens det omvendte er tilfældet sent om eftermiddagen og om aftenen.

At mange dyrearter har en udpræget døgnrytme er et velkendt forhold (Cloudsley–Thompson 1961: 76). Hos fugle giver dette sig jo som bekendt bl. a. udtryk i en påfaldende periodicitet i deres sang. Ikke mindst *Columba*-slægtens medlemmer synes at være præget af regelmæssighed i livsførelse. For tamduen (*C. livia domestica* L. 1758) er det en erfaring fra praksis her i landet, der er bekræftet ved observationer andetsteds fra (Stresemann 1927/34: 385. Heinroth 1948: 180), at ♂♂ ruger fra c. kl. 10 til c. kl. 15, medens det er ♀♀, der er på reden i døgnets øvrige timer. Vedrørende ringduen er der hidtil kun oplyst, at ringdueparret er præget af »en påfaldende regelbundethed« (Heilmann og Manniche, 1939: 256), hvad Jespersen

(1949: 338) uddyber nærmere ved at nævne, at duerne »gerne indtager det første måltid ved 8–9 tiden om morgenen og det sidste hen på eftermiddagen«.

Observationerne fra Stevns kan dermed tjene til en yderligere bekræftelse og præcisering af dette i sig selv kendte træk i ringduens biologi.

Til slut vil det være naturligt at undersøge, om vore resultater kan få nogen betydning for fastlæggelsen af ringduens fredningstid.

For landmanden kan ringduen være et alvorligt skadedyr (Nørrevang 1961: 199), hvis antal det gælder om at holde på det lavest mulige niveau. Det gælder både for vore ynglebestande, der om sommeren, især på ærtemarker, kan afstedkomme meget betydelige tab for den enkelte landmand, og for de store flokke af trækkende fugle, hvis fouragering kan være ganske ødelæggende ikke mindst for de nysåede rapsmarker.

Jægeren derimod er interesseret i en tilstrækkelig stor bestand, der kan tåle beskydning, uden at den derfor mindskes i antal. Med den nugældende jagtlovs bestemmelser, med jagttid fra 1/8–31/12, synes dette mål at være nået. Bestanden af ringduer synes i øvrigt snarest at være i tiltagen (Anthon og Boëtius 1953: 102).

Vore iagttagelser dels over at man kan træffe rugende ringduer i sidste halvdel af september, dels over kønnenes foruragerings rytme, viser imidlertid, at man med de nuværende jagtbestemmelser ved intensiv jagt hele dagen igennem på samme terræn kan risikere at bortskyde begge forældreindivider fra æg eller unger. Dette fra et humant synspunkt uheldige forhold er jægerne i øvrigt allerede blevet gjort opmærksom på af Westerskov i 1938.

Prøver man nu at veje disse forskellige synspunkter mod hinanden, finder vi det rimeligt, at man forlænger ringduens fredningsperiode til 1. eller 15. september under hensyntagen til, at den ganske overvejende del af ringduebestanden formentlig da – ifølge engelske undersøgelser (Murton 1958: 162) – har afsluttet deres yngleperiode. På den anden side får jægeren god mulighed for at beskyde bestanden, før den trækker bort i slutningen af oktober måned. For landmanden derimod, hvis afgrøder trues af ringduerne, bør der åbnes mulighed for vidtgående dispensationer fra jagtlovens bestemmelser, således at han, ved bortskydning og endnu bedre ved tidlig fjernelse af reder med pligt til omgående aflivning af eventuelle unger, får mulighed for at forebygge ødelæggelser på sine marker.

Sammendrag

1) Baseret på et endnu sparsomt materiale fra Sjælland, Fyn og Jylland er det vist, hvorledes ringduen kunne yngle i perioden februar til oktober.

2) Lufttemperaturer fra ÷ 5° C til ÷ 10° C selv gennem flere døgn virkede ikke standsende på ringduens ynglevirksomhed.

3) Tidspunkterne for yngletidens igangsætten om foråret kunne ikke korreleres med daglængde eller lufttemperatur, men syntes at være afhængig af lysmængde udtrykt som soltimer. – Som gennemsnitsværdi syntes ringduen at kunne nøjes med 3–4 daglige solskinstimer gennem c. 10 dage for at kunne begynde sin forplantning. Den årstidsmæssige variation i sollysets spektrale sammensætning diskuteres, specielt i forbindelse med yngleperiodens afslutning.

4) Mens duerne havde unger eller æg i august–september, fouragerede hovedparten af ♂♂ fra solopgang til kl. c. 7,30, af ♀♀ fra kl. c. 16,30 til solnedgang.

5) Ringduens fredningstid foreslås udvidet til begyndelsen eller midten af september.

Summary

Influence of external factors on breeding time, and observations on feeding rhythms of Danish woodpigeons (*Columba p. palumbus* L. 1758)

A preliminary investigation on the breeding season of woodpigeons has shown that it ranges from February to October with maximum of broods in July (hunting season begins on the 1st of August).

An attempt has been made to correlate the earliest dates of breeding with (1) length of the day (»Daglængde«), (2) maximum and (3) minimum temperature, and (4) sunshine hours (»Soltimer«) exemplified by figs. 1–3. In this connection it is assumed that the birds have been most sensitive to external stimuli just before time of nesting, a period which arbitrarily has been limited to ten days before the first egg was laid. In fig. 1 and 2 this period is bounded by two vertical lines, while in fig. 3, where the exact age of the egg is unknown, this period is found somewhere between the two corresponding lines.

Based on these three observations and with reference to Danish ornithological literature no correlation has been found between date of first breeding and temperature or length of day. It is seen from fig. 2 that the woodpigeons may breed even if the air temperature fluctuates between ÷ 5° C to ÷ 10° C. Such low temperatures may however be fatal to the youngs if they appear when the nestlings are more than a week old as the adults will not cover them after that time.

Corresponding with the general experience that light is an important stimulus for birds it has been stated that the above mentioned period of 10 days always is characterized by high numbers of sunshine hours seen in relation to those of the preceding days back to the 15th of January which approximately may be the first day woodpigeons will reappear after their winter migration. Expressed as average values the birds seem to need 3–4 daily sunshine hours during c. 10 days before they can start breeding. Once they have started they may however continue even if the daily number decreases to nil during several days.

After the breeding season (culmination phase) the regeneration phase will naturally follow. Yet attention is drawn to the fact that this development may be accelerated by a relative deficit during late summer and autumn of the long waved part of the spectrum – which sexually is the most stimulating fraction of the visible light.

Parent woodpigeons (shot and dissected) showed a well developed periodicity during periods with eggs or youngs. On p. 24 the table shows number of individuals shot from sunrise to about 7,30, and from about 16,30 to sunset. In the intervening hours parents kept to their nests. The figures clearly demonstrate how the early period was dominated by males (75 %) while contrary females were found in greatest numbers during the last one (75 %).

Litteratur

Anthon, H. og Boëtius, J., 1953: Nordiske Fugle, II. – København 1-181.

Benoit, J., 1950: Reproduction. Caractères sexuels et hormones déterminisme du cycle sexuel saisonnier. – Traité de Zool., XV: 384-478.

Bro, M., 1940: Ringduepar. *Columba palumbus,* ruger i samme rede i 4 år. – Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift, 34: 200.

Cloudsley-Thompson, J. L., 1961: Rhythmic activity in animal physiology and behaviour. – Theoretical and experimental biology, I. 1-236.

Det danske Meteorologiske Institut. Maanedsoversigt over Vejrforholdene.

Harboe, J. Chr., 1939: Præstøegnens Fugle. – Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift, 33: 1-66.

Heilmann, G. og Manniche, A. L. V., 1939: Danmarks fugleliv, II. 2. udg. – København: 1-324.

Heinroth, O. und K., 1948: Verhaltensweisen der Felsentaube (Haustaube) *Columba livia livia* L. – Z. f. Tierpsychologie, 6, 2: 153-201.

Holstein, V., 1953: Fuglelivet på Jægerspris gods. Iagttagelser fra 1929 til 1952, II. – Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift, 47: 225-245.

Jensen, C. J. Wittrup, 1937: To Aars ornithologiske Iagttagelser fra Sydfyn. – Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift, 31: 1-28.

Jespersen, P., 1949: Duefugle. – Vort lands dyreliv, I: 337-340.

Marshall, A. J., 1961: Breeding Seasons and Migration. – Biology and Comparative Physiology of Birds (ed. A. J. Marshall), II: 307-339.

Murton, R. K., 1958: The breeding of woodpigeon populations. – Bird Study, 5, 4: 157-183.

Nørrevang, A., 1961: Ringduen. – Nordens Fugle i Farver (ed. N. Blædel), III: 193-199.

Observatoriet, København. Skriv- og Rejsekalender.

Salomonsen, F., 1953: Fugletrækket og dets gåder. – København: 1-224.

Skovgaard, P., 1931: Nogle Data fra Ringduernes Ynglen. – Danske Fugle 12: 140-143.

Stresemann, E., 1927/34: Aves. – Handb. d. Zool., 17, 2: 1-889.

Westerskov, K., 1938: Skovduens sene yngel. – Dansk Jagttidende, 24: 467.

Anmeldelse

Bengt Sjögren: Träd i svenska marker. 96 sider. 23 illustrationer. Pris sv. kr. 12,00. Zindermanns Förlag. Göteborg 1962.

Illustreret med smukke tegninger af Kristian Holmquist beskriver forfatteren de forskellige svenske skovtræer og deres indvandringshistorie. Vi får mange morsomme ting at vide om de enkelte arter, deres udbredelse og anvendelse, deres betydning i naturens husholdning, og deres bidrag til overtro og folkemedicin. I et afsluttende kapitel om træer og naturpleje fremhæver Bengt Sjögren bl. a. den værdi gamle, eventuelt halvt udgåede og hule, træer har som opholdssted for visse fuglearter. Både her og andre steder i bogen findes tanker af stor aktualitet for vor hjemlige diskussion om naturfredning og naturpleje. E. N.

F. H. Møller

2. marts 1887 - 22. november 1962

Den 22. november 1962 afgik overlærer F. H. Møller, Nykøbing F., ved døden i en alder af 75 år. Hermed har et usædvanlig virksomt liv fundet sin afslutning. Møller virkede med hæder i skolen gennem mere end 40 år, og hans navn er kendt langt ud over Danmarks grænser for hans fremragende mykologiske arbejder.

F. H. Møller var født på Vestlolland og fik sin uddannelse på Jonstrup seminarium (eksamen 1909). Bortset fra årene 1915–19, da han var førstelærer i Fuglebjerg, virkede han ellers på Lolland-Falster i hele sin lærertid.

»Sydhavsøerne« var Møllers hjemegn og hans egentlige landsdel, selv om han færdedes meget på ekskursioner også i de andre provinser. Han var den sidste af den ældre generation af florister og andre naturelskere, som havde været marven i den hæderkronede nu 55-årige naturhistoriske forening for Lolland-Falster. Men Møller nøjedes ikke med at være lokalflorist; han var en forskernatur med usædvanlige anlæg for studiet af naturen.

Alle vil huske hans legendariske flid, hans skarpe iagttagelsesevne og hans aldrig svigtende hukommelse. Hertil kom så hans pædagogiske evner, som rigtig kom til udfoldelse på de mange ekskursioner,

han ledede. Han var dygtig til at »lære fra sig« uden at docere, og han var en sjælden hjælpsom og inciterende ledsager ude i naturen især på svampeturene om efteråret, men også ved andre lejligheder. Han var jo ikke alene mykolog, han interesserede sig også meget for de grønne planter, og ind imellem samlede han dyr som snegle, frøer o. a. til den zootopografiske undersøgelse.

En særlig forkærlighed for flagermus gav sig udslag i en grundig undersøgelse af landsdelens fauna af disse dyr med det resultat, at artsantallet blev tredoblet (fra 3 til 9). Herom publiceredes i 1944 artiklen »Notitser om Lolland-Falsters Flagermus« (Flora og Fauna 50, s. 83-97).

Allerede før Fuglebjerg-tiden havde Møller haft kontakt med Severin Petersen, og det var ham, der først havde »startet« Møller som mykolog. I årene i Sydvestsjælland begyndte den unge lærer så at skrive meddelelser om svampefund, og dette vedblev han med til det sidste. Antallet af hans notater om fund af sjældne eller nye arter og varieteter er legio, og han har også forfattet mange beretninger om ekskursioner og kongresser herhjemme.

Samarbejdet med Severin Petersen førte snart Møller sammen med den anden af tidens store agaricacé-forskere, Jakob E. Lange, og Møller ydede mange bidrag både i form af svampefund og tegninger af sporer til Langes *Flora agaricina Danica*. Han lærte meget af sine to forgængere, og efter Langes død blev det læreren fra Nykøbing F., som for mange amatør-mykologer rundt i landet måtte tjene som orakel, når de ikke kunne identificere en storsvamp selv.

Han havde let ved at komme i kontakt med fremmede, og han hjalp utrætteligt, samvittighedsfuldt og uselvisk overalt, hvor der var mulighed for det. I tilgift fik hans elever en impuls til at gå videre selv og løfte om yderligere hjælp.

Foruden Møllers mindre arbejder, som især blev publiceret i »Meddelelser fra Foreningen til Svampekundskabens Fremme« og i »Friesia«, skrev han også i flere udenlandske mykologiske tidsskrifter i samarbejde med bl. a. Jul. Schäffer, og i 1950–51 kom hans store champignon-monografi *Danish Psalliota species* på 146 sider og med mange illustrationer. Den var frugten af mange års ihærdigt arbejde, og den er blevet kendt og anerkendt overalt.

I 1938 havde Møller lejlighed til at opholde sig i 3 måneder på Færøerne, hvor han undersøgte øernes svampeflora. Resultatet heraf blev værket *Fungi of the Færöes*, som udkom i 2 bind i 1945 og 1958. Basidiesvampene behandlede han alene, de øvrige grupper i samarbejde med N. F. Buchwald, A. Munk og J. A. Nannfeldt.

Dette værk, som er på omtrent 600 sider med ca. 300 illustrationer, er ligesom champignon-arbejdet blevet verdenskendt og er meget anset.

Endelig er der grund til at nævne Møllers svampeakvareller, der sammen med de tilsvarende beskrivelser skal anbringes på Botanisk Centralbibliotek. Denne del af Møllers mykologiske arbejder, som

hidtil kun er kendt af temmelig få, er vel hans største videnskabelige indsats, og den bør have mulighed for at blive udmøntet til gavn og glæde for flere.

Det var en velfortjent hæder, Foreningen til Svampekundskabens Fremme viste Møller, da han ved foreningens 50 års jubilæum blev æresmedlem i 1955. Han havde da i mange år været medlem af bestyrelsen og redaktionsudvalget for »Friesia«.

Også Naturhistorisk Forening for Lolland-Falster udnævnte Møller til æresmedlem ved foreningens jubilæum i 1958. Her som i »svampeforeningen« havde han været en trofast støtte, som havde tålt sin del af dagens byrde og hede.

Som menneske var F. H. Møller af høj karat, en glad, åben og trofast ven og en uvurderlig arbejdsfælle at færdes sammen med ude i naturen. Han skånede aldrig sig selv; det var ham en glæde at hjælpe andre til rette med sagerne, og mange er kommet i hans venlige hjem, hvor man altid følte sig velkommen. Møller vil blive husket længe, og skulle man karakterisere ham meget kort, kan det gøres med Kingos ord om Niels Juel:

En mand af gammel dyd og dansk oprigtighed,
af ja og nej og hvad man ærligt mere ved.

Sådan var F. H. Møller også. – Æret være hans minde.

P. Grøntved.

Foreningsmeddelelser

Naturhistorisk Forening for Lolland-Falster

Ekskursioner 1962

4. 3.: Vinterfugletur til Krenkerup under ledelse af slotsvægter Lindhard Hansen.

6. 5.: Fugletur til Vigsnæs og Kaløgrå under ledelse af Lindhard Hansen. Ca. 50 deltagere. Solskin og blæst. Foruden træk af hvidklirer og lille regnspove sås dagens sensation ved Fladet 1 ekspl. af dværgmåge.

26. 5.: Fuglenattur til Knuthenborg Park. Vejret var skyet, blæsende og koldt. Der var dog mødt ca. 75 deltagere. Det eneste bemærkelsesværdige, der sås, var et par tyrkerduer på et hus i Bandholm.

3. 6.: Botanisk og ornitologisk tur til Møens Klint, Jydelejet og Liselund med hovedvægt på det botaniske. Der iagttoges dog som håbet et par vandrefalke. Af sjældnere planter noteredes fra Jydelejet: *Arabis arenosa* (Sand-Kalkkarse), *Arabis hirsuta* (Stivhåret Kalkkarse), *Potentilla verna* (Vår-Potentil), *Polygonatum odoratum* (Kantet Konval), *Orchis purpurea* (Stor Gøgeurt) mange og flere steder i fuldt flor, *Primula acaulis, veris* og *elatior* (Storblomstret, Hulkravet og Fladkravet Kodriver) samt diverse hybrider mellem disse. Desuden *Hippophae rhamnoides* (Havtorn), *Antennaria dioeca* (Kattefod), *Actaea spicata* (Druemunke) og *Ribes alpinum* (Fjeld-Ribs). Ved Liselund bemærkedes *Equisetum telmateia* (Elfenbens-Padderokke) og *Carex digitata* (Finger-Star). På Høvblegen fandtes også mange eksemplarer af *Orchis purpurea, Linum austriacum* (Østrigsk Hør) var lige ved at springe ud. Her sås endvidere *Botrychium lunaria* (Almindelig Månerude), *Poterium sanguisorba* (Bibernelle), *Reseda lutea* (Gul Reseda), *Ono-*

brychis viciifolia (Esparsette), *Juniperus communis* (Enebær), *Avena pratensis* (Eng-Havre) og *Brachypodium pinnatum* (Bakke-Stilkaks). – Der deltog ca. 50 medlemmer.

16. 6.: Lørdagstur til Røgbølle Sø efter planter. Her noteredes bl. a. *Cladium mariscus* (Avneknippe), *Epipactis palustris* (Sump-Hullæbe), *Selinum carvifolia* (Seline), *Juncus inflexus* (Blågrå Siv), *Orchis morio* (Salep-Gøgeurt), *Salix rosmarinifolia* (Rosmarinpil), *Cirsium acaule* (Lav Tidsel), *Hippuris vulgaris* (Hestehale), *Cineraria palustris* (Kær-Fnokurt) og *Scirpus pauciflorus* (Fåblomstret Kogleaks).

19. 8.: Botanisk og ornitologisk tur langs Østlollands sydkyst. Der var ikke mange fugle. Planteudbyttet var bedre. På strandengen vest for Høvænge Skov sås *Limonium vulgare* (Tætblomstret Hindebæger), *Samolus valerandi* (Samel), *Inula brittanica* (Soløje-Alant), *Cirsium acaule* (Lav Tidsel), *Juncus maritimus* (Strand-Siv) og *Artemisia maritima* (Strand-Malurt). Ved Handermelle voksede betydelige mængder af *Apium graveolens* (Vild Selleri) og *Senecio barbareifolius* (Vintergrønbladet Brandbæger). På Krambes, en afgræsset, men ret uberørt baltisk strandeng uden for diget ved Lundehøje havn sås *Obione pedunculata* (Stilk-Kilebæger), *Serratula tinctoria* (Engskær), *Puccinellia maritima* og *distans* (Strand- og Udspærret Annelgræs), *Bupleureum tenuissium* (Smalbladet Hareøre), *Juncus maritimus* (Strand-Siv), *Atriplex calotheca* (Skønbægret Nælde), *Inula brittanica* (Soløje-Alant) og på digefoden de flotteste *Dianthus superbus* (Strand-Nellike). Efter turen besøgte enkelte af deltagerne Bjerremark for at bese de smukke og udstrakte bevoksninger af *Betonica officinalis* (Betonie), deriblandt et hvidblomstret eksemplar, her sås også *Inula salicina* (Pile-Alant), *Serratula tinctoria* (Engskær) og *Epilobium lamyi* (Rank Dueurt). Voksestedet har engang været skovbrynet af et egekrat, men er nu nærmest af overdrevsagtig beskaffenhed. Inden for diget syd for Bjerremark sås *Ornithopus perpusillus* (Liden Fuglelklo) og *Lycopodium annotium* (Femradet Ulvefod).

22. 9.: Svampetur til Ryde Skov under ledelse af bibliotekar Døssing. Blandt de ca. 150 arter, der i alt blev fundet, bemærkedes særlig en enorm bevoksning af *Phaeolepiota aurea* (Gyldenhat), som sidst blev set i samme skov i 1944.

Alle fugleture blev ledet af slotsvægter Lindhard Hansen undtagen natturen den 26. 5., der lededes af tandlæge Kjærgaard Hansen. De botaniske ture (med undtagelse af svampeturen den 22. 9.) blev ledet af smedemester Henning Petersen og dyrlæge E. Worsøe. E. Worsøe.

23. 9.: Svampeekskursion til Torrig Skov og Vindeby Skov. 20 deltagere. Smukt vejr med lidt regn natten forud. Torrig Skov blev afsøgt i formiddagens løb fra øst til vest (2 km). Der noteredes 140 storsvampearter, blandt hvilke kan nævnes: Champignonarterne: *Agaricus aestivalis* og *A. leucotrichus*, rørhatten: *Boletus strobilaceus*, slørhattene: *Cortinarius allutus*, *C. aurantioturbinatus*, *C. calochrous* og *C. croceo-coeruleus*, parasolhatten: *Lepiota puellaris*, skørhatten: *Russula curtipes*, køllesvampen: *Clavaria pallida* (= Mairei), bugsvampen: *Melanogaster broomeianus* (med lakridslugt) og trøffelarten: *Tuber rufum*. Af spisesvampe fandtes mange trompetsvampe, i granplantagerne en del mandelchampignoner (f. eks. *Agaricus abruptibulbus)* desuden lidt Almindelig Pigsvamp, Spiselig Kantarel og mange Foranderlig Skælhat. Melanogaster- og Tuber-arten blev skrabet op på en skovvej under bøgetræer.

Kl. 13,30 kørte selskabet til Onsevig Hotel, hvor frokosten og svampedemonstrationen ventede. Bagefter gennemsøgtes den nærliggende Vindeby Skov, hvor de utrættelige deltagere i løbet af et par timer fandt ca. 100 forskellige storsvampe, hvoriblandt bør nævnes: Champignonarten: *Agaricus leucotrichus*, vokshatten: *Camarophyllus streptopus*, slørhattene: *Cortinarius allutus*, *C. coerulescens* og *C. traganus*, mælkehattene: *Lactarius controversus*, *L. rubrocinctus* og *L. theiogalus* og snyltehatten: *Nyctalis parasitica* på Tragt-Skørhat. F. H. Møller.

Mindre Meddelelser

Bacotia sepium Spr. – udbredt i Jylland? Som meddelt i Fl. & Fa. 1962, s. 182, fandt kontorelev P. O. Johannesen og jeg arten *B. sepium* i antal ny for Jylland i 1961. På lokaliteten – Løvenholm skov, Djursland – sad sækkene på alt, lige fra hegnspæle til stammer af bøg, eg og kirsebær, men dog talrigst på birk. Som en naturlig følge af disse fund eftersøgte jeg i 1962 arten på andre passende steder, og derved fremkom tre nye lokaliteter:

1. Mejlgård Nederskov (nordkysten af Djursland): 17 sække på birk. 1. 7. 62.
2. Moesgård Strand (Århus): 1 sæk (gammel) på bøg 12. 4. 62.
3. Højkol (v. Salten Langsø): 1 sæk m. larve på birk 24. 4. 62.

Findested 2 i almindelig jysk bøgeskov var en overraskelse, der indebærer den mulighed, at arten er udbredt over et meget større areal, end man umiddelbart ville forvente. Det bør vel endvidere tilføjes, at jeg har søgt efter *B. sepium* både i Draved Skov og ved Sejs, men uden resultat. *B. sepium* synes at være bundet til ganske bestemte træer på lokaliteten, og da den er vanskeligere at opdage end andre sækspindere, kan man længe lede forgæves efter den. En anden ting, der ikke er nævnt i »Spinderbogen«, er, at larven er meget sygelig, og at man derfor får et ringe udbytte af sine larver.

Jyllands Allé 7, Århus. Gorm Pallesen.

Paranthrene tabaniformis Rott. på Bornholm. Af denne sjældne glassværmer, der hidtil kun er kendt i 4 eksemplarer fra Jylland, fandt jeg sammen med P. O. Johannesen flere (5–6) puppehuder samt en enkelt puppe i bævreasp i Ølene den 22. 6. 1961. Desværre døde puppen, men da arten nu er konstateret på Bornholm, må den vel snart kunne genfindes i Ølene eller på andre passende lokaliteter på øen.

Jyllands Allé 7, Århus. Gorm Pallesen.

Strandtudse (Bufo calamita) ved Øm Kloster. Til de øvrige indlandsfund af denne tudse kan nu føjes et fund i en af gravene ved Øm Kloster Museum den 6. 6. 1961. Tudsen var gået igennem en luftventil og derfra dumpet ned i den dybe grav, hvor den om morgenen blev fundet ganske uskadt.

Øm Kloster Museum. H. G. Nielsen.

Phytia myosotis Drap. på Samsø. I august 1961 fandt jeg talrige eksemplarer af den basommatophore lungesnegl *Phytia myosotis* på to lokaliteter ved Stavnsfjord på Samsø, nemlig bredden ved Hønsepold og bredden vis á vis øen Sværm. Alle fund blev gjort i umiddelbar nærhed af vandkanten på undersiden af sten (især flint), bræddestumper og lignende i det fugtige, rådnende opskyl (hovedsagelig blæretang og ålegræs). Arten kendes i Danmark kun fra Bjørnemose øst for Svendborg (H. Lynge 1903; P. Bondesen 1937 og 38), fra Gråsten Nor (Schlesch 1934) og fra Lindelse Nor på Langeland (S. Brokmann 1960). Den vil uden tvivl kunne findes på mange flere lokaliteter især i det sydfynske øhav (Bondesen, Fl. & Fa. 1961), og Schlesch (Arch. f. Molluskenkunde, bd. 66) mener, at årsagen til de få fund åbenbart ligger i manglende kendskab til denne arts egenartede biotoper.

Bergsvej 39 A, Odense. Bent Eriksen.

NATUR OG MUSEUM

Populær-videnskabelige småskrifter

Udgivet af

NATURHISTORISK MUSEUM, AARHUS

Udkommer med tre numre årligt. Enkelte numre kr. 3,00.

Abonnement kr. 7,00.

Manuskriptets udformning m. v.:

Manuskriptet bør helst være maskinskrevet med dobbelt linieafstand og bred margin i venstre side. Kun den ene side af papiret anvendes. Latinske slægts- og artsnavne understreges. Som illustrationer kan anvendes gode fotografier (sorte, blanke aftryk) og tegninger udført med tusch på hvidt tegnepapir. Både fotografier og tegninger bedes leveret i større format end det, hvori de ønskes reproduceret (gerne dobbelt størrelse). Illustrationerne til en artikel nummereres fortløbende, og billedteksterne samles på ét (eller flere) ark med vedføjede figurnumre. Citater angives i teksten ved forfatternavn, udgivelsesår og side (eks.: Knudsen 1955, s. 25). Den anvendte litteratur samles i en liste, hvor de citerede forfattere nævnes i alfabetisk orden efter følgende mønster:

Knudsen, S., 1955: Afvigende sommerfugleformer 4. – Flora og Fauna *61*.

Forfatteren får tilsendt en første korrektur, der rettes og returneres til redaktionen omgående. Rettelser imod manuskriptet betales af forfatteren. Om ønskes kan forfattere til større artikler få 50 særtryk gratis.

Formændene for de foreninger, der har FLORA og FAUNA som medlemsblad:

Jylland: overlærer *Knud Juul,* Provstebakken 24, Århus.
Sjælland: overlærer *Evald Larsen,* Vermehrensvej 8, Ringsted.
Lolland-Falster: dyrlæge *E. Worsøe,* Ullerslev, pr. Aunede St.
Fyn: adjunkt *Jørgen Aarup,* Abels Allé 45, Fruens Bøge.
Bornholm: overlærer, redaktør *Th. Sørensen,* Aakirkeby.
Lepidopterologisk Forening: kriminaloverbetjent *Ib Norgaard,* Lyngbygårdsvej 87, Kgs. Lyngby.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side

C. M. Poulsen: En undersøgelse over Hedelærken i Ringkøbing amt 1

C. R. Kennedy & J. C. Chubb: Forekomsten af bændelorme-slægten *Archigetes* i Danmark 9

E. Worsøe: Om vegetationen på Hyllekrog 11

A. Jensen & N. Haarløv: Ydre faktorers betydning for yngletidspunkt, og iagttagelser over fouragerings rytme hos danske ringduer 17

P. Grøntved: F. H. Møller 1887–1962 28

Foreningsmeddelelser 30

G. Pallesen: *Bacotia sepium* – udbredt i Jylland? 32

G. Pallesen: *Paranthrene tabaniformis* på Bornholm 32

H. G. Nielsen: Strandtudse ved Øm Kloster 32

B. Eriksen: *Phytia myosotis* på Samsø 32

Anmeldelser 8, 10, 27

Nogle ældre årgange af

»FLORA og FAUNA«

fås ved henvendelse til provisor *Preben Jørgensen*, Hertzvej 44, Åbyhøj

Nogle eksemplarer af jubilæumsskriftet »Naturhistorisk Forening for Jylland 1911–1961«, der indholdsmæssigt svarer til årgang 1961 hæfte 1–2, kan fås i speciel indbinding for 10 kr. pr. stk. ved henvendelse sammesteds.